

Riskfylld start för Läkartidningen

Förbundet vågade inte ta det ekonomiska ansvaret

Läkartidningen betraktades vid starten som ett riskföretag. Förbundet vågade inte ta något ekonomiskt ansvar för den men tog initiativet till ett bolag, i vilket 175 läkare tecknade andelar à 50 kronor. Ett försök av läkarsällskapet ett decennium senare att inordna tidningen i sin egen tidskrift Hygiea möttes med irritation:

»Har Läkarföreningen hittills ägt behov av att förfoga över ett eget tidskriftsorgan för dryftandet av sociala och professionella frågor, så lär det behövas icke i framtiden bli mindre kännbart.«

Sedan 1976 inryms Läkartidningens redaktion i det vackra jugendhuset på Östermalmsgatan 40, byggt 1905 för fabrikkör Johan Bern och ritat av arkitekt Gustaf Hermansson.

FOTO: LARS-OLOF NIHLÉN

|| Läkartidningen kunde ha hetat Eira och räknat sina anor till 1877 (om inte Eiras redaktör *Moritz Jakob Simon* dött av hjärnblödning den 27 juni 1903, när han höll på att packa läkarväskan för en sjukresa i Gnesta) eller kanske Läkartidningen Hygiea, med anor ända från 1829 (om Svenska läkaresällskapets nämnd inte satt sig på sina höga hästar, när man 1912 försökte slå samman sällskapets problemtidskrift Hygiea med Allmänna svenska läkarföreningens husorgan. Då hade föreningen nyligen övertagit också det ekonomiska ansvaret för Allmänna svenska läkartidningen, som drivits av ett aktiebolag sedan det första provnumret kom ut den 9 december 1903).

Tidningens namn kortades med tiden i två omgångar. Sedan läkarföreningen

bytt namn till Sveriges läkarförbund slopades »Allmänna« också i tidningens namn 1920. »Svenska« försvann vid den stora omläggningen 1965, då tidningen moderniserades och blev en journalistisk produkt. Nedan används i regel de aktuella benämningarna läkarförbundet respektive Läkartidningen även för tiden före namnskiftena.

Redan vid det första styrelsemötet i Allmänna svenska läkarföreningen i januari 1903 tog överläkare *Sten Algot Pfannenstill*, Falun, upp tanken på ett eget medicinskt organ, där också lokalföreningarnas förhandlingar kunde publiceras. Tillsammans med ordföranden *Oskar Medin* och överläkare *John Rissler* fick han i uppdrag att utreda frågan. Eftersom man talade om att »förvärva« en tidskrift var det sannolikt den Provinsialläkarföreningen närstående Eira man tänkte på. Där trycktes också förbundets förhandlingar, dvs styrelse- och fullmäktigeprotokoll, tills Eira gick ur tiden med sin siste redaktör i juni 1903.

Den sista artikel *Moritz Simon* signerade blev hans testamente – och visade vilka ambitioner han hade för förbundet [1]. Under rubriken »Allmänna svenska läkarföreningens mål och medel« föreslog han bl a en codex ethicus och re-

dovisade varför det behövdes en ny sammanslutning för svenska läkare: Den stora ökningen av antalet läkare i andra europeiska länder, sjukvårdens kraftiga tillväxt, reklamen för patentmediciner samt kvacksalvarnas framfart – allt innebar en fara för läkarståndet.

Ett riskföretag

Läkartidningen betraktades vid starten som ett riskföretag. Förbundet vågade inte ta något ekonomiskt ansvar för den men tog initiativet till ett bolag, i vilket 175 läkare tecknade andelar à 50 kronor. Med ett aktiekapital på 16 150 kronor konstituerades Aktiebolaget Läkartidningen den 22 november 1903. Samma dag antogs tidningen till Allmänna svenska läkarföreningens organ. Bolagsordningen garanterade föreningen rätt att överta salubjudna aktier till nominella värdet, och dess representant *Johan Edvard Bergwall* blev ordförande i tidningsbolagets styrelse. Han hade varit en av de flitigaste skribenterna i Eira och tidigare ordförande i Provinsialläkarföreningen.

Att Läkartidningens första provnummer kunde sändas ut till alla svenska läkare så tidigt som den 9 december 1903 berodde delvis på att man köpt Eiras kvarlåtenskap av den siste redaktörens

Författare

Yngve Karlsson

Redaktör Yngve Karlsson, med dr h c, var medarbetare i Läkartidningen 1980–1999 som redaktionschef och samordnare i den medicinska redaktionen.

änka, för 1 000 kronor. Kontakter med annonsörer och tryckeri var därmed etablerade.

Det första numret

Läkartidningens första nummer var också i mycket en kopia av den ett halvår tidigare avsnomnade tidskriften. Tidningen skulle stå öppen för diskussioner om läkarnas sociala och ekonomiska intressen, deras ställning till allmänheten och varandra samt för referat och smärre vetenskapliga uppsatser. Att läkarförbundets protokoll skulle publiceras var självklart. Offentliga underrättelser om lediga tjänster, sökande, förslag och förordnade, liksom personalia (dödsfall och läkares högtidsdagar) och epidemiöversikter (främst nerv- och scharlakansfeber, difteri och rödsot) var stående avdelningar.

Under vinjetten »Nyheter för dagen« redovisades allt från notiser om sjukhusbyggen till medicinalstatistik, riksdags- och myndighetsbeslut samt meddelanden om möten.

Veckotidning för tjänsternas skull

Eira kom ut varannan vecka, men läsarna hade upprepade gånger klagat över att de för sent fick information om lediga tjänster och ansökningstid. Därför blev Läkartidningen veckotidning, men omfånget bantades från Eiras 32 sidor till i regel 16 sidor text per nummer i »rockficksformat«, motsvarande dagens A5. Sista korrekturet lästes på onsdagen, ett dygn senare levererades upplagan till postverket för att nå prenumeranterna på fredagen.

Prenumerationspriset, 10 kronor per år, motsvarade vad läkaren vid den tiden kunde få för en undersökning inför livförsäkring (7,50 kronor för en mindre, 15 kronor för en mer omfattande undersökning).

Förbundet blir ägare

Startkostnaderna ledde till att Läkartidningen under det första året gick med kraftig förlust, men 1909 hade fem års överskott eliminerat skulden. Läkarförbundet, som då ägde endast två skänkta aktier, ansåg det därmed riskfritt att överta tidningen. Formaliteterna klarades av under 1910. Bolaget överlät tidningen till förbundet från 1 januari 1911. Något mer än hälften av aktierna löstes in med det gamla aktiekapitalet, men någon utdelning till ägarna var det inte tal om. Resten av aktierna skänktes till läkarnas nybildade understödsfond.

Redaktionen och tidningens målsättning ändrades inte – Knut Kjellberg fortsatte som förste redaktör och Hjalmar Forssner som andre. Tidningen fick också behålla en egen verkställande di-

rektör (järnvägläkaren *Conrad Sundell*, tillika annonsansvarig), tills tidningen 1914 helt inordnades i förbundet genom nya stadgar. Styrelsen skulle därefter sköta såväl Läkartidningens redigerande som ekonomi, och redaktören blev medlem av styrelsen. I fall där redaktören var tveksam till publicering av text eller annonser skulle styrelsen avgöra.

Hygiea fick korgen

Under flera decennier kring år 1900 hade Svenska läkaresällskapet haft problem med sina skriftserier. Sällskapets

Att Läkartidningens första provnummer kunde sändas ut till alla svenska läkare så tidigt som den 9 december 1903 berodde delvis på att man köpt Eiras kvarlätenskap av den siste redaktörens änka, för 1 000 kronor. Kontakter med annonsörer och tryckeri var därmed etablerade.

handlingar och den fristående Nordiskt medicinskt arkiv (som 1920 blev *Acta Medica Scandinavica*) hade svårt att svälja den växande floden av medicinska originalartiklar och avhandlingar. Alltför många sådana alster drabbade sällskapets tidskrift *Hygiea*, och redaktören klagade över de svenska läkarnas spatiösa framställningssätt. Publiceringstiderna växte – och förlusterna ökade [2].

Det var dags för en genomgripande reform. Höjda avgifter skulle garantera ekonomin, men då skulle ledamöterna få alla sällskapets skrifter gratis. När detta förslag lades fram i december 1911 väckte Hjalmar Forssner tanken på att slå samman *Hygiea* och *Läkartidningen*. En kommitté kom fram till att en gemensam tidskrift skulle innebära avsevärd fördelar. Landet hade jämförelsevis få läkare, och medicinska arbetskrifter splittrades på två med varandra tävlande tidskrifter, som var ungefär lika spridda. *Läkartidningen* hade då ca 935 prenumeranter.

Sällskapets nämnd utgick emellertid från att förbundet skulle överlåta sin tidskrift till sällskapet. Namnet skulle bli »*Hygiea*. Medicinsk tidskrift, utgiven af Svenska Läkaresällskapet«. Den skulle komma ut i två delar: en månadstidning

för originaluppsatser och en veckotidskrift med smärre uppsatser, förhandlingar, översikter, referat samt redogörelse för möten, kärfrågor, offentliga underrättelser etc. Veckotidningen skulle alltså i mycket likna *Läkartidningen*, men sällskapet skulle styra genom att tillsätta huvudredaktör och tre av de övriga fem redaktörerna.

Nämnden påpekade att *Hygiea* var äldst och därför borde få förverkliga tanken på en för alla svenska läkare gemensam tidskrift. Dessutom ansåg sig sällskapet ha större förmåga än förbundet att

ekonomiskt hålla liv i en sådan tidskrift. Läkarförbundet tackade nej till erbjudandet. Slutklämmen i svaret tyder på att sällskapets sätt att argumentera som »storebror« väckt irritation:

»Har Läkarföreningen hittills ägt behov av att förfoga över ett eget tidskriftsorgan för dryftandet av sociala och professionella frågor, så läser detta behov icke i framtiden bli mindre kännbart. Den snart åter stigande frekvensen å läkarbanan, kvacksal-

veriets och humbugmedicinens alltmer ohämmade framträdande samt de stora sociala reformer som under den närmaste tiden torde komma att bli aktuella och vid vilka läkarkåren har många och viktiga intressen att bevaka, fordra, om icke läkarkårens sociala och ekonomiska ställning skall rubbas, lika mycket en god organisation som ett välskött och stridsdugligt tidningsorgan. Styrelsen tillåter sig betvivla att Svenska läkaresällskapet, med sin i övrigt obestridda höga ställning, kan anses ägnat att ta ledningen i dessa frågor.«

Läkartidningen var ekonomiskt trygg, den gav till och med vinst, förklarade förbundet. Att överlåta den skulle innebära en ekonomisk förlust och ett svek mot de ursprungliga aktietecknarnas intentioner. [*Läkartidningen* 1912; 9:65-9].

Statsbidrag för läkares praktiska behov

Under *Läkartidningens* tio första år var koncentrerade medicinska översikter och korta notiser av praktiskt värde en bristvara. Ett avtal 1905 med en apotekare som skulle skriva om läkemedelsnyheter gav ganska liten utdelning, och författare till översikter som utlovades för följande år svek i många fall redaktionen. Inte hjälpte det mycket att referat

■ Initiativet till Eira togs 1872 av dr *Axel Johan Amnéus* i Västergötlands och Smålands läkareförening, som tidigt engagerade sig i medicinskt administrativa och sociala frågor [1]. Trots att endast två av fem kontaktade systerföreningar visade intresse började Eira komma ut 1877, med ett nummer var fjortonde dag och Göteborg som utgivningsort. Redaktör blev *Anders Montén*, en 72-årig f d provinsialläkare, som höll ut i fem år. Sedan Eira 1880 blivit den nybildade Provinsialläkarföreningens organ garanterades fler prenumeranter och bättre ekonomi.

Näste redaktör, Erik Wilhelm Wretling, som flyttade utgivningen till Stockholm, försökte med ett informellt bolag trycka manustillgången. »Delägarna» skulle antingen betala 20 kronor om året eller skriva artiklar för motsvarande värde. Men redaktören drev en linje som irriterade provinsialläkarföreningen så mycket att styrelsen 1896 avsvor sig ansvaret för Eira.

Två år senare kom tidningen på nytt närmare föreningen, när styrelseledamoten *Moritz Simon* blev redaktör. Han var då provinsialläkare i Malmköping och hade länge önskat ägna mer tid åt »litterär verksamhet». Kanske hängde det samman med att han

Eira – en tidskrift för landsortsläkare

var så handikappad efter en olycka i barndomen att han »stundom måste låta transportera sig till sjuka, buren på budbärens rygg» [2].

Familjens liv präglades också av den tidens höga barnadödlighet; två döttrar dog 3 respektive 4 år gamla. Insamling bland läkare till änkan – noga redovisad i *Läkartidningen* med givare, belopp och mottagare – skapade ett kollegialt skyddsnät när det allmänna inte räckte till ens för läkare.

Andra medicinska tid-

skrifter i Sverige var vid den tiden i huvudsak vetenskapliga. Eira skulle inrikta sig på det praktiska och främst publicera sådant material som gällde de praktiserande läkarnas, särskilt landsortsläkarnas, arbete och intressen.

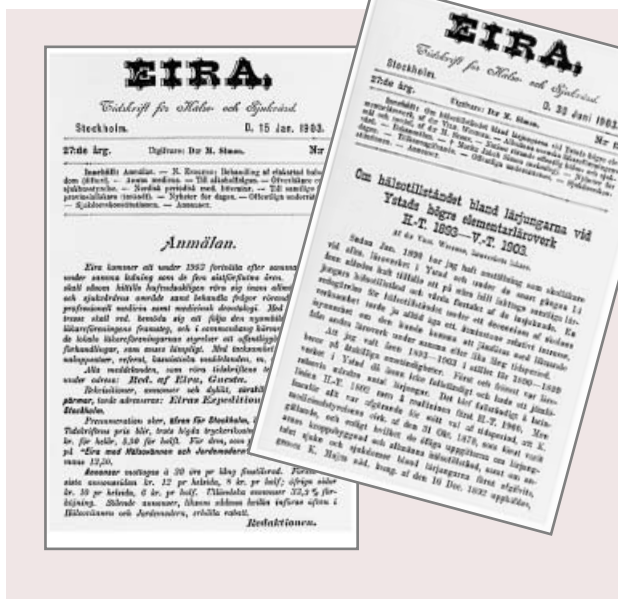
Ambitionen var att belysa t ex den offentliga hälsovården, kommunens sanitära angelägenheter, läkarkårens ekonomiska ställning, prevention och att brännmärka sociala missförhållanden som fat-

tigdom och alkoholism. Landsbygdens sjukvård var ett kärt ämne; tidskriften föreslog bl a att man skulle införa skolade distriktssköterskor. Numren präglades av långa fallbeskrivningar och referat från andra tidskrifter, t ex ur *Lancet* om rättsmedicinska obduktioner och nya rön om gula feberns samband med muskiter. Nya läkemedel värderades, och insändare ingick i mixen, t ex om huruvida det var okollegialt att söka en läkartjänst när kontraktstiden löpt ut men innehavaren ville fortsätta.

Varje nummer av Eira informerade också om innehåll i annan nordisk medicinsk litteratur. Det fanns i början av 1900-talet en ganska rik flora av tidskrifter, t ex *Svenska läkarsällskapets tidskrift Hygiea*, *Tidsskrift för Den norske laegeforening*, *Norsk Magasin for Lægevidenskaben*, *Medicinsk Revue*, *Ugeskrift for læger*, *Hospitalstidende*, *Bibliotek for Læger*, *Nordisk tidskrift for terapi*, *Tidskrift i militär hälsovård* och *Tidskrift for nordisk retsmedicin og psykiatri*.

Referenser

1. Bergwall JE. Tidskriften Eira, dess uppkomst och verksamhet. *Allmänna svenska läkartidningen* 1904;1(1:a profnumret, daterat 9 december 1903):24-31.
2. Minnesord över *Moritz Jakob Simon*. *Eira* 1903;27:377-8.

och översiktsartiklar från 1911 skulle honoreras med 5 kronor per trycksida, dock högst 50 kronor per artikel.

I november 1913 beslöt läkarföreningens styrelse att höja prenumerationsavgiften från 10 till 12 kronor samt att be om statsbidrag för att tidskriftens vetenskapliga avdelning bättre än tidigare skulle kunna motsvara läkarnas praktiska behov [*Läkartidningen* 1914;11:38-41]. Svenska originaluppsatser ger inte någon god överblick över den medicinska forskningens utveckling, konstaterade

styrelsen. Referat av det viktigaste ur den internationella fackpressen skulle hjälpa alla läkare att tillägna sig förbättrade undersöknings- och behandlingsmetoder, men referat kräver mycken tid och möda och måste därför betalas. Argumenten gav utdelning: 1 000–3 000 kr per år i bidrag från 1914 till 1922. Med tanke på beredskapen i landet under krigstiden stärktes förstas stats benägenhet att bidra till den medicinska informationen till läkarna via tidningen.

För att svara för referatavdelningen

tillsattes inför 1915 två nya biträdande redaktörer, *Adolf Lichtenstein* och *Görran Liljestrand*.

Tidningen knyts starkare till förbundet

År 1914 inkluderades tidningens verksamhet även formellt i förbundets nya stadgar. [*Läkartidningen* 1914;11:5-25]. De detaljerade regler som skrevs inrebar i övrigt inga väsentliga ändringar i kursen.

Under aktiebolagstiden hade *Läkartidningens* omfång successivt vuxit till

över 1 000 textsidor per år. Ökningen fortsatte till en topp på 1 752 sidor år 1918, dvs 32 sidor i snitt per nummer. Under åren 1916–1922 tryckte tidningen därutöver separata ark med alla medicinalförfattningar, vilket tycks ha varit en dålig affär. Fördyringen av papper och tryck under kriget slog hårt så att 1918 och 1919 blev förlustår. Åren 1919–1923 hölls textomfånget nere vid 932–1 280 sidor per år, men prenumerationspriset höjdes i ett par omgångar till 25 kronor, ett högt pris för tunna häften, tyckte styrelsen, som inför 1924 återgick till 20 kr.

De sista åren av Läkartidningens två första decennier innebar också principiella förändringar i redaktionen. Förste redaktören Knut Kjellberg avled i juni 1921 och efterträddes tillfälligt av Adolf Lichtenstein. Ombudsmannen Erik Åberg i Medicinalstyrelsen tog hand om offentliga underrättelser, en ordning som fortsatte många år framöver.

Ny tradition med ny utgivare

Vid valet av ny utgivare för Läkartidningen för 1922 och 1923 inleddes i praktiken en tradition som med små justeringar kom att bestå till 1940. Befattningarna som redaktör och sekreterare i läkarförbundet förenades, och förbundets verkställande utskott kom att fungera som redaktion. Från 1920 hade nämligen tidningens andreredaktör Hjalmar Forssner varit ordförande i förbundet och den för 1922 nyvalde redaktören Gustaf Neander sekreterare. Skattnästaren Johan Wilhelm Nordenson och dr Harald Kjerrulf ingick också i redaktionen. Därmed hade centralstyrelsen direkt kontroll över tidningens redigering och ekonomi.

Referenser

Utöver hänvisningarna till Läkartidningen [år och startsida anges i texten] har följande referenser använts:

1. Simon MJ. Allmänna svenska läkarförbundens mål och medel. *Eira* 1903;27(12): 368-74.
2. Bergstrand H. Svenska läkaresällskapet 150 år. Stockholm: Svenska läkaresällskapet; 1958.

II Sedan planerna på att slå samman Svenska läkaresällskapet Hygiea och Allmänna svenska läkartidningen grusats 1912 blev samarbete på tidskriftsfronten mellan sällskapet och läkarförbundet aktuellt vid ytterligare två tillfällen, 1938 och 1971. Sällskapet hade försökt att rädda tidskriftssituationen genom att höja ledamöternas avgifter och införa tvångsprenumeration på sina skriftserier. Bekymren med ekonomin fortsatte emellertid. Den medicinska utvecklingen, dvs specialiseringen och internationaliseringen, gjorde att originalartiklar av klass sändes till specialisttidskrifter publicerade på utländska språk. En del av dem tillhörde den nordiska Acta-familjen, som successivt ökade sig.

Läkartidningen en konkurrent

Hygiea led också alltmer av konkurrensen med »den energiskt redigerade Läkartidningen«. Det fanns ingen nisch för Hygiea, som förde en tyngande tillvaro till nedläggningen 1938.

Då hade läkaresällskapet på nytt sökt samarbete med läkarförbundet, men där noterades inget intresse för att slå ihop Svenska läkartidningen med Hygiea och Svenska läkaresällskapet förhandlingar.

Nordisk Medicin

Sällskapet skrifter gick i stället upp i Nordisk Medicin, en privat tidskrift som 1929 startats som Nordisk Medicinsk Tidskrift men som under det nya namnet också sög upp organ för medicinska sällskap i Danmark, Finland och Norge [2].

Hygieas 100:e band blev dess sista som självständig tidskrift, men namnet levde kvar som vinjett i Nordisk Medicin en tid framöver. Detta sannordiska projekt hade en glansperiod (både vetenskapligt och eko-

Så gick det för Hygiea

Hygiea led också alltmer av konkurrensen med »den energiskt redigerade Läkartidningen«

nomiskt) under andra världskriget, men sedan blev veckotidskriftens ekonomi på nytt ett bekymmer för läkaresällskapen. I början av 1970-talet befanns situationen så oroande att tidningen överfördes till de nordiska läkarförbunden, som 1972–1998 gav ut Nordisk Medicin som månadstidning. Svenska läkaresällskapetets handlingar och Hygiea lever nu kvar enbart som samlande be-teckning för sällskapetets skrifter, i huvudsak program och sammanfattningar i samband med riksstämman.

Skrinlagd fusion

När Läkartidningens utformning utreddes i början av 1960-talet diskuterades också Socialmedicinsk tidskrifts framtid, eftersom läkarförbundet och närstående föreningar var dominerande aktieägare sedan 1928.

Om det socialmedicinska stoffet integrerades i Läkartidningen skulle man emellertid riskera att det inte kunde få den framträdande presentation som var önskvärd för en ung vetenskap i utveckling, fastslog utredarna. De förordade utveckling av Socialmedicinsk tidskrift mot en Acta, ägd av en stiftelse som dominerades av de socialmedicinska institutionerna men där också de tidigare aktieägarna ingick. Så blev det också 1965. •

■ Fram till 1965 hämtades Läkartidningens redaktörer och ansvariga utgivare (se separat ruta) ur en krets läkare som gjort facklig karriär: *Gottfrid Törnelli* i Provinsiälläkarförbundet, *J P Edwardson*, *Gustaf Myhrman*, *Gunnar Berg* och *Dag Knutson* i Sveriges yngre läkares förening, Sylf. År 1940 tillsattes en särskild redaktör eftersom den tidigare, som också varit förbundets sekreterare, blivit VD.

Sedan 1965 har yrkesjournalister rekryterats som chefredaktörer, medan de medicinska redaktörerna liksom referenterna utsetts på grund av akademiska och kliniska meriter.

Gnissel

Under tidningens andra halvsekel har chefredaktörerna och förbundsledningen i regel kommit bra överens. Det finns två undantag:

Gunnar Bergs envisa motstånd mot större förändringar av Läkartidningen 1964 ledde till att han blev anmodad av ordföranden *Lars Werkö* att säga upp sig. År 2003 lämnade tidningens första kvinnliga chefredaktör, *Marianne Kronberg*, hastigt tjänsten på grund av att hon och förbundets VD *Lars Andåker* hade olika uppfattningar i för tidningen viktiga frågor.

Journalist fick kontrollen

Förbundets VD eller ordförande var ansvarig utgivare för tidningen fram till 1966 då chefredaktören *Gunnar A Olin* tog över den uppgiften. Att ge en journalist huvudansvaret för en fackförbundstidning var ovanligt på den tiden, men ordföranden hade insett att han inte kunde utöva den tillsyn över innehållet som lagen förutsätter att utgivaren skall ha.

Tidigare hade förbundets arbetsutskott varit ansvarigt för tidningens innehåll och kunnat stoppa »olämpliga« artiklar. Tidningen fick nu i stället två rådgivande redaktionskommittéer, en allmän för kontakterna med förbundets ledning och en medicinsk som stöd för den då ensamme medicinske redaktören *Gunnar Birke*. Den medicinska gruppen blev onödig när antalet medicinska redaktörer utökades. Den allmänna levde

Tidningshistoriska milstolpar

kvar till slutet av 1980-talet, men den fungerade mer som idégivare än som kontaktorgan till förbundet.

Långsam förstärkning

Tidningen drevs av en blygsam stab fram till 1965. Diverse servicefunktioner delades med förbundets kansli, och redaktörens uppdrag var en fritidssyssla. Den ende heltidsanställda var (sedan 1938) en redaktionssekretare, som främst ägnade sig åt annonser och produktion.

Under 1965–1970 förstärktes staben långsamt, först med två journalister på heltid (chefredaktör *Gunnar A Olin* och redaktionssekreteraren *Åke Thomson*), annonschef och sekreterare, senare med bl a medicinjournalister för redigering och reportage; *Siv Österberg* var pionjären bland medicinreportrarna.

Expansion

Från 1965 ingick tidningen i förbundets informations- och PR-avdelning, där chefredaktören var chef till 1973, då tidningen blev en egen avdelning.

– Det var klokt att sära på funktionerna som chefredaktör och informationschef. Läkartidningen var redan i praktiken fristående och representerade alla förbundsmedlemmar, inte ledningen. Dessutom krävde tidningens ekonomiska och tekniska utveckling mycket tid, säger *Sven Forsse*, chefredaktör 1970–1988. Genom att tidningen ekonomiskt sett gick hyfsat kunde vi ha en markerad integritet mot andra instanser och också anställa journalister för att ge en bättre samhällsbevakning, först *Claes-Göran Kjellander* och därefter *Uno Kärrik*.

I ekonomi- och personalfrågor ut-

gjorde tidningen en avdelning inom förbundet till 2003, då Läkartidningen Förslag AB bildades, helägt av förbundet och med dess VD som verkställande direktör.

Lokaler för en växande redaktion

Blasieholmstorg 9 i Stockholm var redaktionens första hemvist 1903. Tidningen delade lokaler med förbundet även när man på vägen till förbundshuset på Villagatan 5 (inköpt 1944) inrymdes i lokaler på Fredsgatan, Norrlandsgatan, Torsgatan och Sturegatan.

År 1976 blev emellertid »stugan« på Villagatan för trång, och Läkartidningen flyttade från förbunds-kansliet till dagens adress, Östermalmsgatan 40, ett vackert kulturskyddat sekelskifteshus, som hade utrymme för tidningens expansion. Dusinet anställda i mitten av 1970-talet utökades på 20 år till mer än 35. Det var bl a en följd av att alltmer av tidningens produktion »tagits hem« från tryckeriet och att också antalet journalister, arbetsledare och anställda i sekretariat och marknadsavdelning successivt ökat.

Till detta kom den medicinska redaktionen med sju deltidsengagerade läkare, sedan 1999 kompletterade med en medicinsk chefredaktör, *Josef Milerad*, den förste heltidsläkaren på den posten. Också tidningens medicinska nätverk av specialistgranskare, referenter, ökade 1965–2003 från 70 till 220 fasta och ca 350 tillfälliga.

Inget vanligt medlemsblad

Traditionen från bolagstiden att läsarna skulle betala prenumerationsavgift för tidningen fortsatte även sedan läkarförbundet övertagit den. Det var unikt för Norden, i grannländerna ingick respektive tidning i avgiften till läkarnas fackliga organisation. År 1936 föreslog revisorerna visserligen att Läkartidningen skulle ingå i avgiften till förbundet, men centralstyrelsen avstyrkte. Arbetsutskottet, som också var redaktion, hävdade nämligen att Läkartidningen som obligatoriskt medlemsblad kunde riskera att förlora i värde som annonsorgan. Tanken att låta tidningen ingå i förbundsavgiften återkom omkring millennie-

Under det första året gick Läkartidningen med kraftig förlust, men efter fem års överskott ansåg läkarförbundet det riskfritt att överta tidningen. Det aktiebolag som hade kommit till på grund av att förbundets ledning inte vågade inlåta sig på ett så riskfyllt projekt som att ge ut en ny tidning upphörde således år 1910.

93 år senare, år 2003, lades Läkartidningen åter i aktiebolag, helägt av förbundet, denna gång delvis som en

Två gånger aktiebolag

följd av att förbundets ledning visat mindre försiktighet än pionjärerna i satsningen på Läkarnätet AB och Ronden).

Skattetekniska skäl låg bakom nyordningen för tidningen 2003; bl a beräknades att ca 30 av de ca 40 miljoner läkarförbundet förlorat på Ronden skulle kunna kvittas mot överskott från tidningen [Läkartidningen 2003;100:1401].

skiftet; under 2003 inleddes en utredning i frågan.

Läkartidningens upplaga, som under det första decenniet låg kring 1 000 exemplar, växte endast långsamt i takt med antalet läkare, som ännu 1940 inte var större än 3 200. De sista åren på 1930-talet hade antalet prenumeranter ökat kraftigt; tidningen beräknades då nå praktiskt taget alla svenska läkare. En

let dröjde det till efter millennieskiftet innan varningarna slog in.

Tidningens goda ekonomi var en garant för att ägaren respekterade redaktionens integritet. Bosse Tolander vittnar om att han, liksom sin föregångare, hade fria händer att utveckla tidningen och att investera i bl a ny teknik. Under hans period försvann den sista resten av förbundets kontroll över tidningens innehåll:

samhälls- och förbundsfrågor. Ökad tonvikt på nyheter blev det efter selskiftet, i fråga om både t ex läkarnas arbetsmiljö och medicin, det senare bl a genom den efterfrågade referatavdelningen »Nya rön«.

Teknisk revolution

Det udda format som valdes för Läkartidningen 1965 visade sig i början av 1970-talet mindre lämpligt i en rationell produktion. A4 var mer ekonomiskt när tryckeriet 1973 övergick till en ny tryckteknik (rulloffset i stället för boktryck). Teknikskifte i tryckeriet påskyndade omläggningen för tidningen också i nästa steg. Datorstyrd fotosättning slog ut blyet. Det aviserades i 1974 års första ledare:

»Datorer och andra elektroniska påfund kommer med i bilden. Övergångsproblem är sannolika

... Rationaliseringar via tillämpning av ny teknik är nämligen den enda väg vi kan gå för att något så nära begränsa följderna av den våldsamma kostnadsutvecklingen på produktionssidan.«

Läkartidningen var tidigt ute med ny teknik bland facktidningarna, och på ca 20 år förändrades produktionen totalt. Att övergångsproblemen trots allt blev hanterbara berodde bl a på ett nära samarbete med tryckeriet – vilket garanterade en flexibel förändring – och på att tidningen anställde grafiker. Därmed undveks de fackliga strider som drabbade en del andra tidskrifter. Steg för steg flyttades arbetsuppgifter, först textinskrivningen, från tryckeriet till tidningen, som till en början fungerade som en »satellit« för tryckeriet. Facktidningen Grafiskt forum uppmärksammade pionjärbetet under rubriken »Läkartidningen först med ny sättningsteknik« [1978:83 (2):19-21].

Även journalister började skriva sina texter direkt in i dator, och externa författares artiklar liksom annonser kom så småningom via disketter eller e-post. Ytterligare ett produktionssteg försvann när redigerarna började bearbeta texter på bildskärm i stället för på papper, till och med göra färdiga sidor i datorn. När också bildframställningen övertogs av den grafiska avdelningen kunde original för hela tidningen färdigställas inom tidningshuset och skickas via bredband till tryckeriet.

Vinsterna av två decenniers tekniska revolution kan summeras: kontroll över kostnaderna, styrd produktion, kortare pressläggningstid. Också tiden för be-

FOTO: STATENS KONSTMUSEER

Under Läkartidningens 20 första år bidrog ca 600 skribenter till tidningen, av vilka endast 14 var kvinnor. De två första kvinnliga skribenterna var välkända pionjärer: Ada Nilsson (här porträtterad av Siri Derkert, Svenska porträttarkivet), som 1906 och 1908 skrev om menstruation respektive endometrit, samt Sveriges första kvinnliga läkare Karolina Widerström.

nationell konkurrent, läkaresällskapets Hygiea, hade försvunnit, och redaktören, J P Edwardson, hade »värvat« flera hundra yngre läkare genom att locka med rabatt.

Nytt upplagesprång

Ett nytt upplagesprång inleddes 1965, när tidningen gjordes om från grunden och drevs av heltidsanställda journalister i stället för på deltid av läkare (se Eva Oldingers intervju med chefredaktör Gunnar A Olin i detta nummer). För 1965 noterades över 12 500 exemplar och tio år senare 20 000. Det var delvis en följd av den snabba ökningen av antalet medicine studerande och nya läkare. Från 1960 till 1980 ökade ju antalet läkare från 7 100 till 18 000. I mitten av 1990-talet nådde Läkartidningen ännu en milstolpe med en upplaga över 30 000 exemplar.

Ekonomi och integritet

Särskilt under 1900-talets tre sista decennier har Läkartidningen väl uppfyllt en av förhoppningarna bakom förnyelsen 1965: att tidningen skulle fortsätta vara en betydande inkomstkälla för förbundet. Under chefredaktörerna Sven Forsse (1970–1988) och Bosse Tolander (1988–1996) och med Peter Bäärnhielm som marknadschef (1968–2001) vand sig förbundets ledning vid att räkna med stadigt stigande överskott från tidningen. Detta trots att chefredaktörerna varje år varnade för att annonskonjunkturen oväntat kan försämrans. Bortsett från ett par tillfälliga svackor i mitten av 1970-talet och början av 1990-ta-

granskningen av annonser om läkartjänster, vilket ibland försenade publiceringen. För att stärka förbundets kontroll över arbets- och lönevillkor på fältet stadgades tidigt att medlemmar inte borde söka tjänster vilka inte tagits upp i Läkartidningens platslista; en redaktionell påminnelse om detta gavs 1941 [Läkartidningen 1941:38:1949]. Till en början torde detta ha gynnat platsannonseringen i tidningen, men någon praktisk betydelse för förbundets bevakning av tjänstevillkoren hade det inte längre.

Konkurrensen hårdnar

Också på en annan punkt förändrades Läkartidningens situation under 1990-talet. Tidningen hade länge haft en fördel av att både läkemedelsmyndigheterna och industrins informationsgranskare ogillade annonser för receptbelagda läkemedel i tidningar vilka inte specifikt riktade sig till läkare. Det kravet luckrades 1994 upp genom ett rådgivande uttalande av Nämnden för bedömning av läkemedelsinformation. Därmed öppnades på allvar annonsmarknaden för konkurrenter till Läkartidningen, både för rena gratistidningar och för tabloidtidningen Dagens medicin, som startade 1994 och snabbt hittade sin nisch med korta nyheter från hälso- och sjukvården.

Konkurrensen var ett incitament för Läkartidningen att utöka den allmänna nyhetsbevakningen – ytterligare två journalister anställdes – men ändrade inte huvudinriktningen: att förena uppgifterna som seriös vetenskapligt medicinskt tidskrift med bevakningen av

dömning av medicinskt material kortades efter millennieskiftet när ett system för elektronisk manushantering infördes.

Videojournalen

Under de första mötena mellan redaktionerna för de nationella läkartidningarna i Norden – en biprodukt av samarbetet kring utgivningen av Nordisk Medicin i läkarförbundens regi – diskuterades i mitten av 1970-talet att komplettera tidningarnas medicinska material med rörliga bilder. Videor var alltför dyra att tillverka och otympliga att distribuera i stor upplaga, men kanske kunde tunna magnetkort eller magnetskivor »bladas« in i tidningarna? Eftersom magnetskivorna blev en teknisk flopp inväntades ny teknik.

Ett kortvarigt försök att ge ut Läkartidningens videojournal som komplement till den tryckta tidningen gjordes 1993–1995. Trots att videorna fick goda recensioner blev upplagan alltför liten för att motivera kostnaderna. Den tekniken var attraktiv för underhållning men överspelad som förmedlare av medicinsk kunskap.

Egen hemsida på Internet

En plan att ge ut tidningens register och samla hela årgångar på CD förverkliga-

des aldrig. Men lagringen av årsregister från 1990 samt hela artiklar från 1996 i elektroniskt format kom till nytta – via Läkartidningens hemsida på Internet. Den introducerades 1997 som »Kunskaps-

Tabell I. Läkartidningens omfång och antal författare vart tionde år 1904–1994. Under åren 1904–1964 låg annonsidor utanför pagineringen, här anges alltså enbart antalet sidor med redaktionell text. Under 1960-talet publicerades ungefär lika många annons- som textsidor varje år. Räknat i antalet tryckta sidor nåddes omfångstoppen omkring 1970, med totalt mer än 9 000 sidor per år. 1974 ingick annonser (utom bilagor) i det angivna sidantalet, och sidstorleken hade ändrats från ungefär A5 till A4. Riktmärket 1974–1994 var att andelen text skulle vara kring 60 procent av antalet sidor. 1904–1934 nämns inte författare till bokanmärkningarna och en del andra korta inlägg i årsregistren, som denna redovisning bygger på.

År	Omfång, sidor	Antal författare	Därav kvinnor
1904	920	ca 90	0
1914	1 232	ca 90	0
1924	1 352	ca 130	3
1934	1 724	ca 150	5
1944	3 088	294	6
1954	3 543	356	17
1964	4 260	460	26
1974	5 462	1 080	132
1984	4 982	1 870	274
1994	4 936	1 708	411

pens träd« och med Marita Önneby som Internetredaktör.

Utvecklingen bröts tillfälligt när läkarförbundet koncentrerade resurserna på Läkarnätet och Internetportalen Ronden, som expanderade i rekordfart. Först när detta projekt avvecklats under 2002 kunde Läkartidningen vidareutveckla den egna hemsidan.

Enorm textmängd, tusentals skribenter

Som framgår av Tabell I är det är en oerhörd mängd information som under åren publicerats i Läkartidningen. På grund av ändringar i format, layout och stilstorlekar är det svårt att exakt jämföra omfånget under olika perioder, men de senaste 50 åren har det nästan varje vecka kommit en tidning med i snitt 100 sidor eller mer.

Även om tidningens journalister efter 1965 bidragit med allt fler artiklar är det läkarna som utgör den helt dominerande gruppen av författare. Bidragen från kvinnliga läkare har dock alltid utgjort en långt mindre andel än deras andel av kåren.

Under Läkartidningens 20 första år bidrog ca 600 skribenter till tidningen, av vilka endast 14 var kvinnor. De följande tio åren noterades 490 författare, varav tolv kvinnor. Eftersom antalet lä-

Läkartidningens redaktörer

Knut Kjellberg

22.11 1903–25.3 1921

Adolf Lichtenstein

1.4–31.12 1921

Gustaf Neander

1.1 1922–31.12 1923

Frithiof Lennmalm

1.1–14.6 1924

Harald Kjerrulf

15.6–31.12 1924,
även tf redaktör 15.8–31.12 1936

Gottfrid Törnell

1.1 1925–30.10 1930

Ulric Müllern-Aspegren

utgivare 1.11 1930–31.12 1931

Gunno Willners

redaktör 1.11 1930–31.12 1931,
även utgivare 1.1 1932–14.8 1936

John Paul Edwardson

1.1 1937–28.2 1940,
endast utgivare 1.3 1940–18.5 1949

Gustaf Myhrman

1.3 1940–30.11 1944
(adjungerad till 1952)

Ebbe Nyman

1.12–31.12 1944

Gunnar Berg

1.1 1945–31.12 1964

Dag Knutson

utgivare 19.5 1949–1.1 1964

Lars Werkö

utgivare 1.1 1964–31.12 1965

Gunnar A Olin

allmän redaktör 1965,
utgivare och chefredaktör 1.1 1966–30.9
1969

Åke Thomson

tf 1.10 1969–31.12 1969

Sven Forsse

1.1 1970–31.8 1988

Bosse Tolander

1.9 1988–31.8 1996

Yngve Karlsson

tf 1.9 1996–31.3 1997

Mats Ekdahl

1.4 1997–31.12 1998

Bo Lennholm

1.1 1999–31.3 2001

Marianne Kronberg

1.4 2001–5.6 2003

Kristina Räf

11.6 2003–

Där inget annat anges var uppgifterna
som redaktör (chefredaktör)
och ansvarig utgivare förenade.

kare år 1920 totalt var omkring 1 600, varav 60–70 kvinnor, var det således en ganska stor andel av kåren som skrev i tidningen redan under de första decennierna.

De två första kvinnliga skribenterna var välkända pionjärer: *Ada Nilsson*, som 1906 och 1908 skrev om menstruation respektive endometrit, samt Sveriges första kvinnliga läkare *Karolina Widerström*. Hennes första bidrag – »Några ord i barnavårdsfrågan« – kom i tryck 1906.

Den manliga dominansen har präglat också gruppen av medicinska redaktörer; gynekologen *Agneta Bergqvist* blev 1995 första kvinnan i den gruppen. Även referentkåren har haft manlig dominans. Det senare blev pinsamt uppenbart 1998, när redaktionen i tryck avtackade dem som granskat medicinska artiklar 1997. Bland drygt 165 namngivna referenter (ytterligare en handfull ville förbli anonyma) fanns bara 12 kvinnor. Redaktionen gjorde bättring genom att be specialistföreningarna föreslå fler kvinnor än män som nya referenter [Läkartidningen 1998;95:2052, 3158]. •